

Община Крушари

Текето

Двуобредното светилище

Мустафа Канаат - Св. Илия край с. Александрия

До средата на миналия век, на около 1,5 км северозападно от с. Александрия (Капаклии), сред вековни брястове се е намирало двуобредното светилище Мустафа Канаат - Св. Илия, известно сред местното население като "Дървеното теке". Според направеното тогава от специалисти архитектурно заснемане, то е представлявало приземна едноетажна постройка с размери 14,60/5,40 м, сглобена от дъбови талпи и греди, свързани с цилиндрични дървени клинове и ковани железни гвоздеи. Текето е имало две помещения без връзка помежду им и широк навес пред тях. В северно помещение се е намирал гробът на светеца, а южното най-вероятно е служело за имарет или магерница на манастира. Върху две от стените му са били изработени дърворезбени пана, изобразяващи съответно стилизирани стебла на дървета и ръка, държаща дървена сабя (символ на бекташиятският орден), дърво и саркофаг с два свещника на него и седмолепен цвят между тях. Непосредствено до текето, на североизток от него, се е намирало аязмото със засводен с каменни квадрати отвор и тухлен под. На 10-ина метра южно от текето е имало малка екседра, обърната на запад и най-вероятно свързана с някакъв култов ритуал. А на североизток от постройката все още личат останките от старо антично светилище. На този етап няма сигурни доказателства, че това светилище е просъществувало и през Средновековието, поради което не може да се приеме хипотезата за приемственост между християнски храм и мюсюлмански молитвен дом. По-скоро можем да предположим, че текето край с. Александрия следва класическия път на възникване и развитие на мюсюлманските манастири, или с другояче казано, че неговата начална история е пряк резултат от наложилата се още в първите векове на османското владичество практика за създаване на нови вакъфи. Според ислямското право последните представляват имущество, чиито доходи се завещават от притежателя им за религиозни или благотворителни цели за вечни времена. На практика обаче в Османската империя вакъфът бил най-прекият път да се заобиколи строгостта на светския закон. Първо, защото той представлявал пълно безусловно владение. Второ, защото защитавал това владение от посегателствата на държавата - вакъфът бил божа работа и в него властта не можела да се меси по никакъв начин. И не на последно място, защото пак той гарантирал пълното онаследяване - само потомството на вакъфсахиба можело да управлява вакъфа, и то "до края на света". Създаването на нов вакъф обаче дори и тогава не било лесна работа. Често пъти то продължавало с години, а понякога и с десетилетия. Първо се построявало текето и тъй като строежът давал известни права и върху прилежащата земя, имотът се обявявал за вакъф на определен мюсюлмански светец. След това на мястото се настанявали дервиши и така се създавали условия имотът да бъде изключен от категорията на мирийските земи. Съчинявала се и подходящата версия за благочестивостта и чудесата на светеца и обикновено за това, как някой от по-старите султани дарил това теке с необходимите права и земи. В резултат на всичко това най-накрая се стигало до узаконяването, което ставало от вилаетските описвачи. Заварили текето като напълно оформена вече религиозно-стопанска институция - с гробница, която осмисляла неговото съществуване, със земи, които го издържали със своя доход и най-важното с "исторически справка", която гарантирала правата му, те го вписвали в новите регистри и то придобивало официално право на съществуване.

Текето край с. Александрия възниква най-вероятно през XVII-XVIII в. На този етап все още е невъзможно да се каже кои са били неговите първи обитатели. Предвид обичайната практика и изображенията върху дърворезбените пана обаче можем с голяма доза сигурност да предположим, че те са се представяли за бекташи, тъй като последните били патрон на

еничарския корпус и като такива разполагали с височайшето благоволение и покровителство на династията на Османовци. Точно този факт най-вероятно осигурявал на текето векове наред необходимото спокойствие и му давал възможност за развитие. Началото на XIX в. обаче ситуацията коренно се променила. Наново започнали гонения срещу дервишите, този път – породени от разтурването на еничарския корпус и забраната на закрилящия го Бекташийски орден. Доколкото тези гонения са засегнали текето край с. Александрия, е трудно да се каже. Със сигурност обаче неговата религиозна дейност не била напълно прекратена. Нещо повече, през същия този XIX в. текето започнало да се посещава и от заселилите се по това време в с. Капаклии християни. Така то се превърнало в двойно светилище, в което култът към мюсюлманския светец Мустафа Канаат съжителства с този към християнски светец – св. Илия. И за двамата светци има не малко предания и легенди. Прави впечатление, че в тях присъстват същите мотиви, които обикновено се срещат и за светците в останалите светилища по нашите земи. Някои от тях най-вероятно са дело на самите дервиши, които по друг начин трудно можели да спечелят доверието на вярващите и да привлекат повече поклонници в своята обител. Последното било изключително важно, защото, колкото и странно да звучи, от броя на поклонниците и най-вече от техните дарения зависело оцеляването не само на текето, но и на самите монаси. За целта вярващите трябвало да бъдат убедени, че светецът може да твори чудеса и че си струва хората да посетят точно неговата обител, а не нечия друга. Тази "маркетингова дейност" обаче с течение на времето на практика все повече отдалечавала образа на светеца от историческата действителност, която днес без наличие на необходимите документи е невъзможно да се установи. Легенди и предания създавали и самите вярващи, които също търсели своето обяснение. Голяма част от тях звучат повече като приказка, в която мит и действителност се преплитат; смесват се несъвместими на пръв поглед събития и епохи; въвеждат се реални и митични хора и персонажи и от тази странна смесица се оформят нови цикли за живота и деянията на светеца. Но може би именно на това се дължи жизнеността на култа и фактът, че споменът за него не се е заличил, въпреки че текето отдавна вече е разрушено.

Манастирът край с. Александрия просъществувал да средата на миналия век. Близко цяло столетие той се почитал и посещавал от различни етно-конфесионални общности: шиити; казълбаши; ортодоксални мюсюлмани; християни и дори цигани. Християните идвали на това място на Илинден (2 август), а мюсюлманите, главно казълбаши, – обикновено на Гергьовден, когато събиранията ставали най-многолюдни. Поклонници не липсвали обаче и през останалите дни от годината. Те идвали тук от всички краища на Добруджа и Лудогорието, за да измолят от светеца живот, здраве и закрила и някои от тях дори преспивали на текето, преди да заколят курбан, да вържат парцалчета по клоните на вековните брястове и да се измият с лековитата вода – на практика пра-стари ритуали, свързани с древните вярвания на хората и преклонението им пред силата на камъка, дърветата и водата, само че вече осмислени през призмата на народното християнство и на народния ислям.

Днес някогашното утраквистично светилище е превърнато в християнски манастир, чийто патрон е Св. Илия. Във връзка с това сред местното население възникват нови предания и легенди и се налагат нов тип религиозно-обредни ритуали и практики. Мястото обаче все още продължава да пази своята святост и да бъде свидетелство за вековното мирно съжителство на християнството и исляма. И може би именно в това е неговата сила.